

IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILARNI IJODIY QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISH

Davidova Gulnoza Mirzakarimovna

Farg'ona ICHSHUI kasb-hunar maktabi

Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Imkoniyati cheklangan o'quvchilarni ijodiy qobiliyatni rivojlantirish haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim tizimi, ijodiy qobiliyat, ananaviy va noananaviy metodlar.*

Zamonaviy ta'lim tizimida ta'lim muhitining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatadigan o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ushbu o'zgarishlardan biri inklyuziv ta'lim amaliyotini kiritish va mustahkamlash bo'lib, u nogiron bolalarni birgalikda ta'lim va tarbiyalashni, ta'lim jarayonida turli xil ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning mavjudligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'limning keng ko'lamli muammolarini hal qilish har bir o'quvchining qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan yangi yondashuvlarni talab qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida ta'lim muhitining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatadigan o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ushbu o'zgarishlardan biri inklyuziv ta'lim amaliyotini kiritish va mustahkamlash bo'lib, u nogiron bolalarni birgalikda ta'lim va tarbiyalashni, ta'lim jarayonida turli xil ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning mavjudligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'limning keng ko'lamli muammolarini hal qilish har bir o'quvchining qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan yangi yondashuvlarni talab qiladi.

Hozirgi kunda ko'plab davlatlar qatori O'zbekistonda ham imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim va tarbiya olishlari uchun imkoniyatlar yaratib kelinmoqda va bunday insonlar va bolalarning haq-huquqlari qonun hujjatlari bilan mustahkamlab qo'yilgan va himoya qilinmoqda.

Imkoniyati cheklangan bolalar musiqa, ijodiy qobiliyatini oshirish, rassomchilik, tasviriy san'at, kulolchilik, jismoniy tarbiya va sport, kompyuter, tikuvchilik hamda boshqa maktabdan tashqari to'garaklar bilan qamrab olinadi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'limda o'qitish usullari takomillashtiriladi hamda ta'lim jarayoniga individuallashtirish tamoyillari bosqichma-bosqich joriy etiladi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilarni xotirasi yaxshiligini hisobga olib, alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga e'tibor berilsa kelajakda o'z o'rnini topishiga zamin bo'ladi. Shuning uchun hozirgi kunda maxsus va ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktablarda imkoniyati cheklangan o'quvchilarni kasb-hunarga tayyorlashga katta e'tibor berilmoqda. Buning natijasida ixtisoslashtirilgan maktablarda musiqiy to'garaklar tashkil qilinmoqda.

Imkoniyati cheklangan aksariyat o'quvchilarni uy ta'limida o'qiganligini hisobga olgan holda, musiqiy to'garaklar rahbarlari aynan shu toifadagi shaxslar bilan ishlash tajribasi borligi, ta'lim jarayonida maqsadga erishishda qo'l keladi. Lekin uy ta'limida o'qib, ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktabida tahsil olayotgan imkoniyati cheklangan o'quvchilar ko'pi hozir kunda bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatyaptiki, o'quvchilar fanlarni o'zlashtirish qiyinday, lekin xotiralar yaxshiligini hisobga olib ularni ijodiy qobiliyatlarini oshirishligi haqida xulosaga keldik.

Muammoni hal qilishning asosiy yo'llaridan biri ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarga asoslangan alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish va joriy etishdan iboratdir.

Alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish, ularni qiziqtirish ijodiy faoliyati oshirish hamda ushbu muammolari hal qilishda yangi adabiyotlar hozirda dolzarb bo'lib kelmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda maxsus maktablarda maxsus yordamga muhtoj imkoniyati cheklangan o'quvchilarni o'qitishda ta'lim texnologiyalari o'zgartirilmasa, u holda ularning bilim zaxirasi va qanday malakaga ega bo'lishini tasavvur qilish mumkin.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilarga ijodiy qobiliyatni rivojlantirish va ularga ta'lim berishda biz quyidagi muommolarga duch kelamiz:

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish dolzarb pedagogik metodlar bo'yicha o'zbek tilida elektron darslik va metodik qo'llanmalarining kamligi;

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishda o'quvchilar shaxsining pedagogik-psixologik jihatdan yetarli darajada o'rganilmaganligi;

- maxsus maktablar ta'lim-tarbiya tizimining barcha bo'g'inlarida sobiq ittifoqdan olingan dasturlar asos bo'lib, milliy qadriyatlarimizga, ulardan foydalangan holda dastlabki mehnat ko'nikmalarini shakllantirishga yetarlicha e'tibor berilmaganligi;

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ijodiy yondashilmaganligi;

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishda ta'lim muassasalarda texnikalar yetarli darajada emasligi;

- maxsus maktablar va ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktablari uchun masofaviy ta'lim tizimlarining yetarlicha yaratilmaganligi;

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga doir pedagogik diagnostik ishlar bo'yicha o'quv qo'llanmalar, uslubiy ko'rsatmalar kamligi;

- dars mashg'ulotlarida o'qituvchi tomonidan kreativ yondashish kamligi;

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga doir tajriba sinov ishlari yuzasidan Respublikamizda maxsus ilmiy tadqiqot ishlarining yo'qligi bilan ham belgilanadi.

Pedagogikaning asosiy vazifalaridan biri barcha o'quvchilarning ijodiy faoliyati har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Shu bilan bir qatorda muayyan sohalarda chuqur qiziqishlarini, intilishi va qobiliyatini namoyon qilayotgan o'quvchilarni aniqlash, ularga bundan keyingi rivojlanishi uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish lozim. Buning uchun esa maktab yoshidagi o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga doir shart-sharoitlar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayni shu o'rinda o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda foydalaniladigan shakl, metod va vositalarning ahamiyatining o'rnini va darajasini oshiradi. Bu borada o'qituvchining sa'y-harakatlari ham juda ahamiyatli sanaladi. Chunki o'qituvchi o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishga doir innovatsion faoliyatga tayyorlashi, o'qituvchi va o'quvchilar munosabatida hamkorlik faoliyatini vujudga keltirishi, ijodiy faoliyatni rivojlantirishda bilishga doir innovatsion texnologiyalardan, zamonaviy metodlardan, eng ilg'or natijakor shakl va vositalardan foydalanishi o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda eng samara beruvchi amaliy ish hisoblanadi.

Tahlillardan ko'rinib turibdiki, o'quvchilarda ijodiy faollikni shakllantirish turli-tuman uslublar orqali amalga oshirish mumkinligi dasturlarda belgilangan. Ammo ayrim holatlarda umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi tadqiqot doirasidagi mavjud ahvol o'rganilganda, maktab o'qituvchilari har doim ham mazkur metodlardan to'laonli foydalanmayotganiga guvoh bo'lish mumkin.

Ilg'or o'qituvchilar o'zlarining o'quv-uslubiy ishlarida zamonaviy metodlar orqali o'quvchilarda ijodiy faollikni, ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishga harakat qilishadi, biroq ularning harakatlarida har doim ham yetarlicha o'quvchi shaxsini ijtimoiylashtirishga, unda erkin fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga, qo'yilgan masala yechimini ijodiy topishga undash motivi kuzatilmaydi.

O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda foydalaniladigan an'anaviy hamda zamonaviy shakl, metod va vositalar bilish metodlari bilan qiyoslanganda o'ziga xos xususiyat namoyon bo'ladi. Bu shundan iboratki, o'qitish jarayonida yangi ilmiy haqiqatni kashf qilish emas, balki olgan bilimlarini ijodiy o'zlashtirish vazifasi hal qilinadi. O'qitish davomida yangi bilimlarni egallash uchun umumiy bilishga xarakterli bo'lgan sinab ko'rish va xato qilishni deyarli mustasno etadigan ancha «yengillashtirilgan» sharoitlar mavjuddir. Shuning uchun ham o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida qo'llaniladigan shakl, metod va vositalar bilish operatsiyalari bilan qo'shib olib boriladigan o'quv jarayoni sharoitlari uchun moslashtirilishi foyda uchun xizmat qiladi. Hamda ular o'quvchilarning yosh xususiyatiga bevosita holda bog'liq bo'ladi. O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda foydalaniladigan shakl, metod va vositalarning o'ziga xos xususiyati, amaliy jarayondagi ahamiyati mana shunda ham namoyon bo'ladi.

Maktab bosqichidagi ta'lim o'quvchilar bilim olishining poydevori hisoblanar ekan, joiz bo'lsa, mazkur jarayonlarda ilk bilim olish davrlaridayoq o'quvchilarda ijodiy

faoliyatni rivojlantirishni taqozo etadi. Shunday ekan, o'quvchilarda ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish, ijodiy faoliyatni yanada takomillashtirish lozimligi bugungi kunning kun tartibidagi muammo bo'lishi darkor. Zero, ilk bilim olish davrlarida o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy faoliyatini takomillashtirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini e'tiborga olish, ta'limni samarali tashkil etishda darslarni noan'anaviy tarzda o'tkazish, darslarda innovatsion metodlardan foydalanish, bugungi ta'lim tizimlarida faol bo'lgan eng ilg'or shakl, metod va vositalarga murojaat etish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, o'quvchilarida ijodiy faoliyatni yanada takomil etish ularni har tomonlama yetuk bo'lishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogik hamjamiyatda alohida ehtiyojga bilan kasallangan bolalarning iqtidorini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash mavzusi kamdan-kam hollarda to'g'arak ishi orqali ko'rib chiqiladi.

Qo'shimcha ta'limda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish orqali alohida ehtiyoj bilan kasallangan bolalarning iqtidorini ijtimoiylashtirish muammosini hal qilishning zamonaviy tendensiyalariga alohida e'tibor qaratmoqchiman.

Hozirgi vaqtda iqtidor tushunchasi muammosi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Bu, birinchi navbatda, jamiyatning bir tomondan g'ayrioddiy ijodiy shaxsga bo'lgan ehtiyoji, boshqa tomondan, individual shaxslarning xatti-harakatlarining nostandart xususiyatlarini rad etish, tushunmaslik bilan bog'liq. Shunday qilib, iqtidorli qobiliyatli bolalar uchun raqobatbardosh ustunlikka ega

bo'lish zamonaviy atrof-muhitning noaniqligi sharoitida jamiyatga moslashish qiyin bo'lib chiqadi.

Hamma biladiki, bolaning o'z vaqtida va muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi deviant xatti-harakatlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, odamlar bilan muloqotda psixologik muammolarni to'xtatadi, kelajakdagi fuqarolarning o'zini o'zi anglashiga hissa qo'shadi. Sotsializatsiya jarayonida bolalar jamiyatdagi xatti-harakatlarning asosiy xususiyatlarini o'rganadilar. Aynan ta'lim tashkilotlari o'quvchilar bilim, ko'nikma va ko'nikmalarga ega bo'lgan ijtimoiy institutdir⁶.

Maktab davri bolaning ijtimoiy munosabatlar dunyosiga kirishi, uning ijtimoiylashuvi jarayoni uchun juda muhimdir. Ijtimoiy tajriba bola tomonidan muloqotda olinadi va unga yaqin atrof-muhit tomonidan taqdim etiladigan turli xil ijtimoiy munosabatlarga bog'liq. Bolaning oldingi avlodlar tomonidan to'plangan umuminsoniy tajribani o'rganishi faqat birgalikdagi faoliyatda va boshqa odamlar bilan muloqotda bo'ladi.

Bizning fikrimizcha, professional harakatlarning o'zaro ta'sirining bo'g'inlari o'zaro ta'sir mexanizmlari bo'lishi kerak:

-alohida bolalar bilan ishlash uchun professional kadrlarni tanlash; alohida ehtiyojga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash jarayonini ta'minlaydigan o'qituvchilar uchun ijtimoiy muvaffaqiyat uchun sharoit yaratish;

-o'qituvchilarning malakasini oshirish va kasbiy o'sishi uchun ichki motivatsiya uchun sharoit yaratish; natijalar uchun rag'batlantirish ish;

-barcha o'qituvchilar bilan doimiy hamkorlik va o'quvchilarning ota-onalarini qo'llab-quvvatlash;

- darsdan tashqari vaqtda o'quvchilar bilan ishlash (imkoniyati cheklangan o'quvchini ijtimoiy-psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash, o'quvchini rivojlantirish uchun yagona o'quv jarayoni natijalariga erishish uchun barcha tuzilmalarning pedagogik xodimlari bilan kelishilgan hamkorlik, ota-onalarga maslahat berish);

- qo'shimcha ta'lim beruvchi o'qituvchi (ta'lim va tarbiya muhitida ijobiy sog'liqni saqlash, psixologik qo'llab-quvvatlashni yaratish, o'quvchining o'z rivojlanishini ichki motivatsiyasiga yo'naltirilishi kerakligi va ichki tabiiy zaxiralar va qobiliyatlar, o'qituvchi-psixolog bilan maslahatlashish, ota-onalarni bolaning manfaatlariga jalb qilish va uni rivojlanishda rag'batlantirish);

- ota-onalar (o'quvchi uchun psixologik qulaylik, pedagogik jarayon ishtirokchilari bilan maslahatlashish);

- alohida extiyojga muxtoj bilan kasallangan o'quvchi o'z qobiliyatlariga ishonch, psixologik qulaylik, yangi ijobiy ijtimoiy ko'nikmalar, tengdoshlar va kattalar tomonidan tan olinishi, yashash va baxtli bo'lish istagi, jamiyatga foyda keltiradi;

Bugungi kunda zamonaviy ta'limda ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash o'quvchilarga hayot muhitidagi ijtimoiy-pedagogik muammolarini hal qilishda profilaktika va tezkor yordam ko'rsatishga qaratilgan faoliyatdir.

Bizning fikrimizcha, bu uzluksiz jarayon sifatida qo'shimcha ta'lim alohida extiyojga muhtoj o'quvchilarning iqtidorini ochib berishda eng qulay pozitsiyaga ega, chunki u o'qishni tugatish uchun belgilangan muddatlarga ega emas va ketma-ket bir bosqichdan ikkinchisiga o'tadi .

O'qituvchisi faoliyatining individual va shaxsiy asoslari aniq o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqtlari potensialidan foydalanish va qo'shimcha ta'limning asosiy vazifalaridan birini hal qilish - bolaning iste'dodini uning individualligining keng spektrda aniqlash, rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Ta'lim muassasada to'garaklar, tadbirlar, ijodiy faoliyatni oshirish markaz ishida ishtirok etish orqali ijodiy, iqtidorli shaxsni rivojlantirish orqali imkoniyati cheklangan o'quvchilarr uchun qo'shimcha shug'ullanishda o'qituvchi tomonidan individual ta'lim yo'nalishini ishlab chiqishda psixologik va pedagogik tushunishni shakllantirishning zamonaviy muammolarini xal qilish.

Bugungi kunda imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan qo'shimcha tarzda shug'ullanishda ta'lim beruvchi o'qituvchilar tomonidan individual ta'lim yo'nalishini ishlab chiqishda psixologik va pedagogik tushunishni shakllantirish muammosi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Muammo shundaki, o'quvchining to'garaklar, qo'shimcha kurslar orqali ijodiy, iqtidorli shaxsni qo'shimcha rivojlantirish uchun sharoit yaratish orqali o'quvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir to'g'risida xabardorlik hali paydo bo'lmagan.

Shuni ham ta'kidlaymizki, bugungi kunda qo'shimcha ta'lim o'qituvchilari tuzatish didaktikasi to'g'risida etarli ma'lumotga ega emaslar, ularning ish me'yoriy hujjatlar, ushbu toifadagi o'quvchilar bilan sog'liqni saqlash darajasi bo'yicha darslarni tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar mavjud emas.

Xulosalar. Taqdim etilgan zamonaviy muammolarning muammoli jarayoniga asoslanib, biz ularni hal qilishga yordam beradigan ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishning quyidagi ilmiy ustuvorliklarini aniqlash zarur deb hisoblaymiz:

- qo'shimcha ta'limni tashkil etish sharoitida tuzatish didaktikasining didaktik usullarining zamonaviy muammolarini o'rganish;

- qo'shimcha ta'lim o'qituvchilari alohida extiyojga ega o'quvchilar uchun individual ta'lim yo'nalishini ishlab chiqishda qo'shimcha kurs bilan o'zaro aloqada bo'lishi;

- ta'lim tashkilotlari rahbarlari imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun ijobiy rivojlanish dinamikasi omili sifatida ijtimoiy-pedagogik modelning o'zaro ta'sir mexanizmlariga e'tibor qaratishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nabiyeva. G. A. (2021). Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari. Scientific progress, 7(5).

2.V.Yo'ldasheva, S .Usmonova, F Jumaboeva .Pedagogika texnologiya asoslari.O'quv qo'llanma.-T.2004.-140 bet

3.S.U.Pulatova. USTKI KIYIMNI TIKISH TEXNOLOGIYASI. "TURON NASHRIYOT" Toshkent – 2021

4. Zokirov, S. I., Sobirov, M. N., Tursunov, H. K., & Sobirov, M. M. (2019). Development of a hybrid model of a thermophotogenerator and an empirical analysis of the dependence of the efficiency of a photocell on temperature. Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers, 15(3), 49-57.

5. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. Universum: технические науки, (8-1 (77)), 27-29.

6. Tursunov, H. H., & Hoshimov, U. S. (2022). TA'LIM TIZIMIDA KO'ZI OJIZ O'QUVCHILARNI INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDA O'QITISH TEXNOLOGIYALAR. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 990-993.

7. Hamidullo o'g'li, T. H. (2022). HOZIRGI KUNNING DOLZARB IMKONIYATLARI. JAWS VA NVDA DASTURLARI. Scientific Impulse, 1(2), 535-537.

8. Hamidullo o'g'li, Tursunov Hojiakbar, and Boymuratov Erkin Kamolovich. "IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH TAJRIBASI." Scientific Impulse 1.7 (2023): 648-653.